

Зорана Симић

ЗАПОВЕСТИ „БЛАГЕ ПРИПОВЕДАЧИЦЕ“ ИЛИ ЧЕМУ МЕ ЈЕ НАУЧИЛА ОЛГА ТОКАРЧУК

(Олга Токарчук: *Благо приповедач*, превела с пољског Милица Маркић, Службени гласник, Београд, 2022)

1. *Saga se њој јављује генерација која схватила да је у њој новој ситуацији најхуманији и најетичнији избор тренирати се да кажеш себи НЕ, НЕ, НЕ. Огустиајем од овој и оној, ојраничићу се на њо и њо. Ово ми није њојребно. Не желим. Одредићу се њоја...*

Попут сусрета с другим бићима, сусрети с књигама и њиховим ствараоцима долазе, између осталог, у виду лекција. И књиге су ризнице информација. Хиперизложеност информацијама и њиховом ризомском карактеру, „кататонији блиска укоченост пред екраном“, парадоксално сужавају могућности увида. „Болно осећање да света има превише учи нас суздржљивој резигнацији.“ Ако је данашњи свет, како примећује Олга Токарчук, „тканина коју свакодневно предемо на великом разбоју информација, дискусија, филмова, књига, гласина, анегдота“, а „опсег послова на том разбоју“ у ери (дигиталне) глобализације, након поразног погледа у и кроз симулакрум – „огроман“ – преостаје нам да обратимо пажњу на ткања. На (своје) руке. Обраћање пажње претпоставља етичност избора.

2. *Човек вероватно њрви њућ у својој историји доживљава њу болну довршеност свећа.*

„У почетку света увек је била нека прича.“ Кад пише о свету, Олга Токарчук мисли на приче. Кад говори о причама, она уједно пише о свету. Не чини то зато што је опхрвана нарцисизмом, зато што жели шелијевски да потцрта да су песници непризнати законодавци света. Токарчукова не бежи од истине која јој се не допада – да је и она човек и да је, самим тим, њена истина ограничена, њена спознајна позиција ситуирана. У исти мах, она је свесна да је највећи непријатељ и света и приповедања – уверење у супериорност ега, у неприкосновеност ауторитета заснованог на егу. Зато се о њеној позицији може говорити као о феминистичкој. „Сматрам да

грех због којег смо избачени из раја нису били ни секс ни непослушност, чак ни сазнавање божанских тајни, него управо то наше виђење себе као као нечег одвојеног од остатка света, појединачног и монолитног. [...] Отишли смо из раја под оком монолитног, монотеистичког Бога, одвојеног од света једнако као и ми [...] и од тада ми негујемо вредности тог стања.” Под „вредностима тог стања” Токарчукова има у виду „парадигму дистинкције, вредновања, хијерархије, ограђивања, дељења, оштрих црно-белих подела, и најзад, нарцизма наше врсте”. Као истину о себи, Олга Токарчук прихвата, међутим, писање фикције. Она је пре свега књижевница, а то значи и – читатељка. Пристајући на сопствену (епистемичку) крхкост, ауторка Олга Токарчук – у фикцији колико и у есејистици – односи превагу над „нарцисизмом, који је засигурно темељна претпоставка сваког књижевног чина, али не би смио бити и његовим резултатом” (Дубравка Угрешић).

3. *Јавна сфера заиста постоји – али више као суројаш, привид, илра, сиекша кна шемељу добрано већ испрошених декора који су присвојили власт и њене ришувале.*

„Књижевност је простор у коме приватно постаје јавно”, тврди Олга Токарчук. А опет, „нема страшније болести од оне када човек изгуби индивидуални језик и у потпуности преузме колективни као свој приватни.” Нарцисизам је засигурно темељна претпоставка целокупне логике (књижевне) јавне сфере, тзв. књижевног поља. Можда је тачно да историју пишу победници, али тачније је да је пишу они *видљиви*. Токарчукова је ретка ауторка која је у националним и интернационалним књижевним оквирима *видљива*, не презајући од индивидуалног језика и од става, а која се за ту *видљивост* не бори свим расположивим средствима, у ритуалном грчу (само)допадности, у напору да буде *виђена*. Олга Токарчук оличава обећање да је у „јавној” сфери, која *постоји као привид*, могуће огледати се без (притајене) жеље да се на сваком кораку угледа потврда легитимности „приватног” језика.

4. *Не постоје маје бесконачности. Бесконачности, ипш тако, одбацује и човека као своју меру.*

Извесна јунговска синтеза „западних” и „источних” интелектуалних традиција трајна је инспирација Олге Токарчук. Она је страствена читатељка и бајки и митологија и енциклопедија и езотеричних списа и класика и жанровске књижевности. Ерудицијска, синтетичка ауторска снага Олге Токарчук импресивна је, игоровска. Као једног од важнијих аутора фикције, *романописца* у којима се сама огледала, она – попут Харолда Блума – издваја Фројда: „Фројд ме уопште није убедио у своју теорију, убедио ме је у методу.” У аристотеловском кључу, за њу „фикција је увек један облик истине”. Међутим, она зна да с фикцијом-као-истином најмање додира имају књиге којима су данас преплављена тржишта хартија од вредности (њеним речима, „берзе”), пароле које обезбеђују тренутак славе на „сајмовима и фестивалима”: „причаћу вам где сам био” и „испричаћу вам све о својој породици” (поново њеним речима). Токарчукова је с правом забринута за будућност фикције,

управо јер је свесна да иста та будућност зависи од људи, а да људи теже мапама коначности и човеку као мери. Као мери на тасовима конзумеризма.

5. *Фикција је изиубила њоверење чишалаца ошката је лаж њошала ошасно оружје за масовно убијање.*

Олга Токарчук у фикцији заговара причање приче које наизглед ремети наш порив за „истином”, схваћеном као фактографска веродостојност. Уколико је лаж свеprisутна и убилачка, потребна нам је ослобођавајућа истина: овакву конформистичку глад утољује појава која се и код нас, неретко, означава као „аутофикција”. У тој појави ова ауторка види симптоматичну, њој страну и противну, а забрињавајућу најезду партикуларних ега. „Живимо у стварности вишегласја нарација у првом лицу и до нас одасвуд допире бучна полифонија. Кад кажем у првом лицу, мислим на ону врсту приче која описује уске кругове око ја ствараоца. [...] Приповедати у тако схваћеном првом лицу значи ткати апсолутно непоновљиву мустру, јединствену у својој врсти. [...] Па ипак, то такође значи и градити опозицију ја-свет, а таква релација отуђује.” Олга Токарчук је *шрезвена ушойисџкиња*. У свету који јој се не допада, она изражава политички став, а то се у Пољској не допада многим конзервативцима. Међутим, Токарчукова није државна званичница Пољске већ књижевница коју занима да ли је мит (заиста) мртав, да ли је прича коначна, те да ли фикција-као-исџина може да постане оруђе својеврсног масовног оживљавања – после, током и/или уочи ратова, након пада Берлинског зида, у доба прокламованог краја света, историја и (великих) прича. Она покушава да исприча велике приче које се заснивају на свести о сиђушности приповедача: „благ и приповедач” је погрешив, (само)критички подложен, наклоњен другостима; ипак, верује у смисленост причања, те саму ту смисленост изнова и изнова осмишљава. У пост-пост-модернистичкој реинтерпретацији света-приче, Олга Токарчук стреми транснационалном комуникативном потенцијалу. Уједно се залаже за одбацивање националне књижевности. Она је свесна да је национализам продужена рука нарцисизма (и капитализма), али и да је свет чија је мапа премрежена националним границама и (књижевним) берзама тек један од могућих светова. У свету коме она тежи нема хијерархијских опресивних система – па тако ни хетеронормативног патријархата – али има „безброј полова” и постоји, оптимално, „посебан пол за свакога”.

6. *Добра књиџа не мора да се жанровски изјасни.*

У фикцији и мишљењу о њој, Олга Токарчук је заговорница ексцентричности и трансгресивности стваралачког акта. „Нико ко није довољно екс-центричан неће бити добар писац.” Зато је ауторка добре фикције. Квалитет фикције може се описивати, али не и мерити у категоријама жанра, иако то отежава прилаз до књижевних конкурса и фестивала.

7. *Писање је њакао, неџрекидна шоршур... Али њисање је и небо.*

Олга Токарчук не пориче сопствену (стваралачку) рањивост. Чак и када се води замислима прозних дела епских размера, у процесу писања склона је препуштању

„дајмониону” – импровизацијама и меандрирањима на „позив нечега да се о њему напише”. Ова ауторка стога не мора никоме да се доказује и ни са ким да кокетира. Али мора, како сама истиче наводећи Набоковљеве речи, да се избори с „мртвим бићем у себи” – залогом „неба”.

8. *...али за Бенџама ње разлике нису морално суштинске. „Не треба да се питамо да ли живошине моју или не моју да разумеју или да говоре, неће да ли моју да питање”, написао је 1780. године.*

Олга Токарчук не потцењује „небо”. Исто тако, ни најсићушније биће у природи. Наизглед парадоксално, не-антропоцентричан хуманизам за који се она залаже у есејима претпоставка је самосвесног екофеминистичког ангажмана у доба антропоцена. Способност патње пропорционална је способности емпатије. Њоме је, истовремено, условљена спознаја. Човек је за њу холистичко биће, а мит о картезијанском субјекту једна од капиталних заблуда цивилизације. „И кад бисмо само искористили свој разум у потпуности – како и заслужује – видели бисмо да је Декартова логика веома примитивна и некохерентна.” Окосница стварања Олге Токарчук јесте својеврсна рањивост (дијалектике) просветитељства. Патња је свепрожимајућа. Ипак, адекватан одговор на њу није ресантиман: у будистичком кључу, „освешћивање ситуације у којој смо се сви обрели прикива нас уза зид, јер нема наде, и изгледа да свет није створен као добар; у његовим темељима је патња која се не да избећи. [...] Треба се понашати тако као да то има значење, као да постоје принципи и норме, као да постоји неко избавитељско добро, које ће нашим поступцима дати смисао”. Ако се може говорити о религиозном код Олге Токарчук, реч би могла да буде једино о перманентном, свакодневном стварању „бога” – при чему смо ствараоци ми сами.

9. *Можда, најзад, нема свако способност емпатије, и многи људи једноставно не разуме о чему говори ова времешна и фиктивна књижевница.*